

sau în vile romane de epocă republicană, (vezi între altele, P. E. Arias, *Mosaico ellenistico della Via Ardeatina*, în *RIASA*, VIII, 1940, p. 3 și urm.) e greu să susținem că în epoca augustee a predominat mozaicul în alb și negru!

În ceea ce privește subiectul emblemei, e sigur că în epoca tirzie se manifestă o neluocnică preferință pentru figurile umane, dar cu multe, chiar cu foarte multe excepții, care nu permit concluzii precise. Și studiul motivelor decorative ale cornișelor oferă date prea vagi și nesigure, prin faptul că tesserele, unele stilizate și ornamentele în carouri, ca elemente curente de repertoriu, nu au o datare precisă, nici precizabilă, fie chiar cu oarecare aproximație. Și cît de iluzorie este încercarea de a deduce cronologia din proporția tesserelor — care ar fi fost mai mici în epoca mai veche, apoi mari (între 1,50–2 cm) în epoca romană tirzie —, ne este pe deplin demonstrată de bogata serie de mozaicuri pavimentale de la vila din Piazza Armenina care, în plin secol V, arată o rafinată tehnică ce folosește tessere foarte mici policrome. Dintre elementele aduse de Th. Ivanov în sprijinul tezei sale singurul care poate într-adevăr să constituie un reper cronologic, este forma octogonală a emblemei, care este un indiciu de epocă destul de tirzie, poate aceea a Severilor. La aceasta putem adăuga folosirea tesserelor de sticlă, folosire care apare timid într-o singură scenă — lupta cocoșilor — și ne îndreaptă și ea spre secolul III. Această datare către începutul sec. III, concordă cu perioada de maximă dezvoltare economică și culturală a orașului Oescus și în general a Moesiei și a Traciei, larg documentată de numeroasele resturi romane descoperite în Bulgaria. Între aceste monumente, mozaicul de la Oescus ocupă desigur un loc de cinste pentru istoria mozaicului în general și pentru o mai bună cunoaștere a influențelor artistice care au acționat în această parte a imperiului roman; pentru istoria teatrului antic și pentru moștenirea literară lăsată de Menandru, a cărei faimă, în epoca romană era cunoscută prin știrile tradiției literare și cele 42 copii ale portretului său (între care,

de cea mai mare importanță, e mica hermă a casei *degli Amorini dorati* de la Pompei, unde poetul preferat apare ca un zeu tutelar, între alte imagini de zei; vezi L. Laurenzi. Menandro, Omero, Esiodo, în *RIASA*, IV, 1955, p. 190 și urm.). Este evident că descoperirea unui mozaic într-una din cele mai îndepărtate provincii ale imperiului roman cu indicația precisă a unei opere a acestui apreciat poet, confirmă răspîndirea faimei sale și, în același timp, oferă prețioase elemente de studiu pentru problema obscură a reprezentațiilor teatrale în decursul ultimelor secole ale imperiului.

Douăzeci de planșe, dintre care 14 în culori, prezintă mozaicul de la Oescus, atît în ansamblu cît și în toate amănuntele, completînd în modul cel mai fericit interesanta prezentare făcută de Th. Ivanov.

Gabriella Bordenache

WELIZAR WELCOW, *Nouvelles inscriptions latines de Montana*, în *Archeologia*, VII, 1955, 2, 1, p. 91–101.

Se publică cinci monumente epigrafice latine din Municipium Montanesium (Mihailovgrad) — toate inscripții votive. Trei dintre ele se leagă de sanctuarul zeilor Apollon și Diana descoperit încă de mult la Montana. Aceste inscripții sînt interesante atît pentru istoria cultului local, al Dianei și al lui Apollon cît și pentru istoria militară a regiunii. Astfel o inscripție (nr. 4) confirmă existența în vremea lui Valerian (253–260) a cohortei III Collect(a) la Montana. Altă inscripție (nr. 1) amintește un NUMERUS CIVIUM ROMANORUM MAXIMINIANUS — pentru prima dată întîlnit la Montana. Poate că, studiat mai amplu, inscripția — o dedicație pusă împăratului Maximin Tracul — ar aduce noi lumini pentru zbuciumata vreme căreia îi aparține și pentru rolul jucat de regiunea

municipiului montanez. În sfârșit a treia inscripție (nr. 5) dă informații din care ar rezulta că la Montana a fost în garnizoană și o VEXIL-LATIO LEG. I ITALICAE. Această a treia inscripție este și un monument foarte curios, care pune probleme deosebite. De fapt este numai un fragment (partea superioară) a unui mic pilastru (?). Împărțită în trei părți, în partea superioară se află inscripția, în cea mijlocie un personaj așezat într-un jilț și scriind, sprijinind pergamentul (?) pe un altar (?), iar în cea inferioară capul lui Mercur cu atributele — petazos și caduceu; probabil că monumentul continua în jos, și Mercur era reprezentat întreg. Inscripția este o dedicație făcută Dianei, și textul ei nu permite nicio legătură cu relieful din mijloc sau Mercur. De asemenea nimic din decorația sculptată nu se leagă de Diana.

Autorul încearcă unele interpretări. Socoțește că monumentul face parte din complexul de pe lângă templul Dianei, vede în statuia lui Mercur reprezentarea protectorului personal al donatorului, iar în relieful din mijloc, portretul acestuia — în care actul scrierii are un sens religios. Interpretarea este ingenioasă și pare plauzibilă, dar nu este sprijinită de argumente peremptorii. Se pune chiar întrebarea dacă nu e vorba de un monument inițial legat de cultul lui Mercur și doar apoi — și numai un fragment din el — reutilizat pentru dedicația Dianei. Se știe că în vremea căreia el îi aparține (238—244) astfel de reutilizări erau destul de frecvente. E posibil ca relieful din mijloc să fie insigna unui colegiu protegit de Mercur. Evident această ipoteză nu poate fi considerată decât ca o sugestie.

Tot. de LEG. I ITALICA este vorba și în altă inscripție (nr. 3).

În general, articolul deși scurt, este bogat în informații noi și prezintă un interes deosebit prin problemele pe care le ridică. Interesante între altele, și datele în legătură cu onomastica, mai ales pentru legăturile ce se pot face cu ținuturile dobrogene.

R. Florescu

E. M. ȘTAERMAN, Кризис рабовладельческого строя в западных провинциях римской империи (Criza orînduirii sclavagiste în provinciile apusene ale imperiului roman), Moscova, 1957, 512 p.

În esență, lucrarea de față se ocupă cu viața economică, politică și culturală a provinciilor din secolul al treilea, îmbrățișînd și provinciile dunărene. În partea întâia sînt cercetate premisele, în partea a doua și a treia ajunul și începuturile, iar în partea a patra înăsprirea crizei și rezultatele ei. Autoarea cunoaște bine cercetările precedente și dă o deosebită atenție inscripțiilor și textelor, încît tabloul înfățișat este bogat și variat, cuprinzînd toate trăsăturile de bază ale vieții din regiunile studiate. În concluzie ni se spune că această criză n-a fost începutul orînduirii feudale, ci numai un simptom al ei, adică „în perioada crizei din secolul al treilea s-au conturat în fond, liniile pe care s-a dus mai departe lupta împotriva orînduirii învechite” (p. 509).

Autoarea procedează dinlăuntru în afară, pornind de la analiza amănunțită a formelor de proprietate și extinzîndu-se apoi asupra formelor exterioare, ca luptele politice și manifestările culturale. Criza este pusă pe seama factorilor interni, în deosebi pe rentabilitatea scăzută a muncii sclavilor, fără să se dea prea multă însemnătate faptului că aparatul de stat era foarte încărcat și că se cheltuiau sume extrem de mari pentru întreținerea armatelor și birocrăției imperiale. De asemenea nu se văd lămurit pricinile decăderii orașelor și stagnării comerțului. Că sistemul economic răspundea cu greu cerințelor vremii și că se producea puțin și în condiții grele, este o concluzie justă și firească, dar ar fi fost de dorit să se arate mai pe larg cum s-a produs presiunea din afară și mai ales care a fost rolul aparatului de stat în desfășurarea crizei.

Analiza cea mai amănunțită ni se pare cea de la începutul lucrării, în legătură cu formele de proprietate și cu pricinile crizei. Informațiile despre forțele de producție,